

Чаус С. В., аспірант
НПУ імені М. П. Драгоманова, Київ

СТРАТЕГИИ И ТАКТИКИ СУДЬИ В ЖАНРЕ «СУДЕБНЫЙ ДОПРОС» (НА ОСНОВЕ АНГЛОЯЗЫЧНОГО МАТЕРИАЛА НЮРНБЕРГСКОГО ПРОЦЕССА)

В статье описаны основные стратегии и тактики судьи в жанре «судебный допрос» на основе англоязычного материала Нюрнбергского процесса. Проанализирована языковая сторона поведения судьи. Охарактеризованы ситуации речевого взаимодействия судьи с разными участниками судебного процесса.

Ключевые слова: *судебный допрос, стратегии и тактики, языковые средства, речевое поведение.*

Chaus S. V., post-graduate student
National pedagogical Dragomanov university, Kyiv

THE STRATEGIES AND TACTICS OF JUDGES IN “JUDICIAL INTERROGATION” GENRE (BASED ON NUREMBERG TRIAL MATERIALS)

The basic strategies and tactics of judges in “judicial interrogation” genre based on Nuremberg trial materials are described. The language aspects of judge behavior are analyzed. The situations of speech co-operation of a judge and other trial participants are characterized.

Key words: *judicial interrogation, strategies and tactics, language means, language behavior.*

УДК 81'42'37:316.77

Губа Л. В., аспірант
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПРОСТОРОВА СТРУКТУРА ТЕКСТУ ТА ЇЇ СКЛАДОВІ

У статті розглядається проблематика мовного вираження простору в оповідному тексті, а саме — когнітивне конструювання просторового оточення у свідомості читача під час процесу декодування мовних знаків художнього тексту.

Ключові слова: *просторова лінгвістика, просторова референція, конструювання простору, засоби вербалізації, просторові відносини в тексті, художній текст.*

Просторова організація мовних засобів у літературному тексті — результат складної взаємодії концептуальних та мовних факторів, що регулюють утворення та сприйняття просторового плану тексту. У художньому тексті як вторинній моделюючій системі

© Л. В. Губа, 2014

індивідуальна картина світу втілюється за допомогою спеціально відібраних відповідно до авторського замислу мовних засобів.

У літературному тексті специфіка його просторової організації визначається за допомогою кількох аспектів: граматичного простору (тобто засобів вираження просторових відношень), онтологічного та об'єктивного простору, простору, який відбивається у свідомості автора, психологічного простору персонажа.

Просторова структура тексту утворюється за допомогою художнього простору, що містить різні типи простору (географічний, психологічний, фантастичний) та мовних засобів його репрезентації. Просторова структура охоплює всю систему просторових відношень в тексті.

Просторова структура також утворюється за допомогою використання автором прямого та переносного значення лексичних одиниць із просторовою семантикою, топонімів, гідронімів тощо. Методика побудови просторової структури містить засоби створення просторової структури (лексичні, морфологічні, синтаксичні) та прийоми утворення просторової структури (сполучуваність та комбінування засобів) та моделі побудови просторової структури (особливості побудови простору та просторових відношень у творчій діяльності автора).

Просторова структура тексту — це сукупність просторових відношень в тексті, які утворюються за допомогою мовних засобів. Просторова організація уможливується описом локалізації процесу чи стану явища, що описується, авторською панорамою опису подій, сприйняттям простору персонажами, розвитком сюжету та системою образів простору.

Отже, для того, щоб осягнути всю глибину просторової структури тексту, неможливо обмежитися вивченням лише деяких мовних засобів, наприклад, граматичних прийомів. Вираження складних просторових відносин у оповідних текстах відбувається за умови поєднання різних засобів. Зміст та смисл твору можна визначити не тільки через його лексичну структуру, а й за допомогою просторових відносин, які надає сюжет твору.

Останніми роками вивчення простору в художньому творі стає все більш актуальним, оскільки використання ідей когнітивної лінгвістики дає можливість відповісти на запитання, яким чином лінійне декодування мовних знаків художнього тексту уможливує формування образу простору в свідомості читача.

Простір слугує для моделювання сюжетної та смислової структури художнього тексту, містить елементи вербалізації просторових відносин людиною, відображає систематизоване знання та уявлення людини про навколишній світ.

Вивчення проблеми зображення простору в художньому тексті в рамках лінгвістики бере початок із праць І. Гальперіна, який вводить до мовознавчого лексикону термін „просторово-часовий континуум“, запозичений із точних наук, де останній означає концептуальну модель для великої кількості різноманітних видів руху. На відміну від літературознавства, лінгвістичний аналіз „просторово-часового континууму“ виходить з того, що останній поєднує властивості художнього простору та часу (скінченність / нескінченність, перервність / безперервність, замкнутість / відкритість тощо), які виражаються у конкретних мовних формах. З точки зору лінгвіста просторово-часовий континуум розуміється як одна із граматичних категорій тексту, яка визначає формально-структурну, а також семантико-композиційну побудову мовного матеріалу художнього тексту,

враховуючи ту обставину, що „категорії тексту по-різному взаємодіють між собою в різних стилях і у різних жанрах“ [3: 524].

Слідом за І. Гальперіним, дослідники присвячують свої студії вивченню закономірностей формування просторових континуумів з метою створення їх типології та виявлення їх основних мовних характеристик.

Зокрема, І. Белоусов переконливо доводить, що для художнього твору континуальність значить набагато більше, ніж просто синтаксична ускладненість. *Континуальність*, на його думку, — це засіб імітації континуальності реального світу. Адже дійсність безперервна, і для письменника (поета) створення універсалу художнього тексту можливе, в першу чергу, за умови моделювання безперервності. Тільки рухаючись по континууму, можна створити ілюзію безкінечності обмеженого простору [4: 2004]. У такому контексті дискретність / континуальність виконують художні та комунікативні функції [2: 36–37].

Взагалі, просторово-часова характеристика художнього твору є одним із важливих аспектів вивчення літературного твору. Традиційно це питання впливає із визнання *мімезису* (наслідуваності) художнього твору, відображення у творі зовнішньої до нього реальності. М. Бахтін обґрунтовував необхідність вивчення єдності просторово-часових відносин у літературному творі: „Суттєвий (істотний) взаємозв'язок часових і просторових відносин, зображених у художньому творі явищ ми будемо називати хронотопом (що дослівно означає „часопростір““ [1: 234].

Про особливості простору в художньому тексті говорять Ю. Лотман, розглядаючи цю проблему зі структуралістських позицій: „Простір у художньому творі моделює різні типи зв'язків картини світу: часові, соціальні, етичні тощо... категорія простору тісно переплітається з тими чи іншими поняттями, що представлені в нашій картині світу як окремі чи протилежні“. Дослідник зазначає, що „... у художній моделі світу „простір“ іноді метафорично висловлює зовсім не просторові відношення у моделюючій структурі світу“. Таким чином, „художній простір репрезентує модель світу даного автора, яка виражається мовою його просторових уявлень“ [5: 252–253].

Далі Ю. Лотман пояснює, що ця мова характеризує загальні риси, вона значною мірою „належить часу, епосі, суспільним та художнім групам“. Художнику слова належить лише вислів цією мовою, який складається із сполучених в індивідуальному досвіді „просторових мов жанрів та видів мистецтва“, а також містить „моделі простору різного ступеня абстрактності, що утворені свідомістю різних епох“ [там само: 253]. Це означає, що авторська присутність обмежується вибором та комбінуванням мовних засобів, а не вираженням переживань та уяви творця.

У процесі декодування актуально-сміслові інформації тексту інтерпретатором, просторові маркери активують ті самі ментальні репрезентації (візуальні образи, орієнтувальні схеми, сценарії і т. д.), які активуються і в процесі сприйняття реального простору. Це дозволяє максимально наблизити схему аналізу до реального алгоритму сприйняття простору людиною. Особливо, якщо в основу схеми дослідження було покладено принцип виділення „фону“ та „фігури“, який уможливує здатність людини в процесі сприйняття простору фокусувати увагу на певному об'єкті, сприймаючи все інше у вигляді фону і дозволяючи зміщувати фокус уваги із одного об'єкта на інший.

Кожна людина, по-своєму сприймаючи світ, конструє для себе свій особливий образ простору. Тим паче вибудовує свій образ простору в своєму творі письменник. В. Топоров

переконаний у тому, що „індивідуальність“ образів простору полягає у тому, що сама роль „просторового“ у психоментальній структурі людини не вкладається у межі середніх, „загальноприйнятих“, типових норм. Автор припускає, що навіть якщо носій такого індивідуального образу простору співставляє його — свідомо чи несвідомо — із геометризованим гомогенним, безперервним, нескінченно подільним та рівним самому собі в кожній його частині “ньютонівським” простором, то він його „об’єктивує“ та „опановує“, якщо використовувати термінологію Гайдеггера, по суті інакше, ніж „посередній“ користувач простору [6: 446]. Такі „індивідуальні“ образи простору ми можемо спостерігати на прикладах художніх текстів.

Для того, щоб говорити про простір у творі, потрібно в першу чергу звернутися до розгляду його структурних елементів, тобто розглянути мовні засоби вираження просторових відносин. Їх утворюють, з одного боку, слова, які позначають простір та предмети у межах певного простору (здебільшого іменники), а з іншого боку — такі слова, як-от прийменники в німецькій мові, які визначають ці предмети в просторі. Серед них Гайнц Фатер [14: 115] виділяє такі методи вираження просторової віднесеності: метод позиціонування (статична просторова референція), метод спрямовування (динамічна просторова референція) та параметричний (розмір, величина) метод (опис параметричних якостей об’єкта за допомогою прикметників).

Наразі було б не досить точно говорити про мовну репрезентацію простору в текстах, навіть якщо йдеться про зображення реального географічного простору. Комунікація в тексті, як і мовна комунікація загалом, спирається не тільки на мовну реалізацію феноменів світу. Скоріше за все при створенні текстів мова йтиме про те, щоб запропонувати реципієнту знаковий продукт, реалізований у текстовому матеріалі, для того, щоб виходячи з нього реципієнт міг когнітивно утворити текстову модель, яка дорівнюватиме просторовій моделі, сконструйованій в тексті [12: 42]. Така текстова модель має бути змістовною, когерентною та відповідати прагматичним цілям комунікації.

До такої текстової моделі належить також когнітивне конструювання просторового оточення, яке має значення в будь-якому тексті, як, наприклад, у пейзажному описі [див. 9].

Перш за все мова йде не тільки про те, щоб реципієнти лише когнітивно конструювали текстові моделі та пов’язаний з ними простір, а також про те, що автор твору у процесі формулювання тексту спочатку обирає об’єкти та їх просторове положення із, наприклад, майбутнього пейзажного опису та водночас обирає стратегію мовного вираження, для того, щоб передати своє сприйняття просторового оточення у певному тексті, оскільки „*Мова вимагає лінійного вираження думки та вибору перспективи*“ [11: 20]. З цього слідує, що власне сам автор твору не надає сформовану у вигляді тексту репрезентацію простору. Він лише конструє певний простір на основі текстового матеріалу, обираючи для нього елементи та перспективуєчи в ньому репрезентації простору.

У випадку фікціональних (художніх) текстів, в яких мовно репрезентується фіктивний простір, ще виразніше можна побачити, що тут йдеться не про звичайний опис, а про конструювання певного світу, який також значною мірою складається із окремих просторів, що репрезентуються в ньому. Важливою ознакою фікціональних текстів є також те, що їм приписується фікціональна модальність референції [15: 140; 8: 27], яка виражається в тому, що фіктивний світ, який конструюється в тексті, у своїй цілості нерівнозначний світу, що сприймається як „реальний“.

Таким чином, референція та пов'язана з нею просторова референція великою мірою присутня у фікціональних текстах. Знайомі елементи із житейського світу виконують важливу функцію для конструювання фіктивного простору: як тільки їх згадують, вони відразу ж активізують у реципієнта відповідний когнітивний фрейм відповідно до розуміння М. Мінські [див. 10]. Знання, що зберігається у цьому фреймі, може залучатися реципієнтом для розбудови чи доповнення його текстової моделі.

Д. Щукина виокремлює два типи простору в художньому тексті: 1) зовнішній: ментальні репрезентації просторових моделей, що позначають місце дії через опис матеріальних об'єктів; 2) внутрішній: простір героя, який містить подієвий простір тексту, а також думки та почуття героя [7: 15].

Слід розглянути також допоміжну техніку, яку застосовують автори літературних текстів. Мова йде про нарративну перспективу, через яку читачу репрезентується відповідний фіктивний світ.

Транскрипція когнітивного уявлення до його вербалізації, а потім обов'язково лінеаризованого для сприйняття реципієнтами текстового матеріалу вимагає, як уже зазначалося, перспективації текстового світу, що конструюється. Вкладена у певному тексті інформація може бути описана з різних перспектив (точок зору). Таким чином, наприклад, діючі особи певного художнього тексту мають свою власну відповідну перспективу, яка маніфестується в їхніх виразах, а також (коли вони є в наявності) у переданих думках чи імпліцитно через їхні дії.

Результат художнього конструювання тексту за допомогою поєднання перспектив можна назвати разом із лінгвістом К. Зауером [13: 130] *мультиперспективним* (зі сторони творця тексту) чи, як сказав би М. Бахтін, *поліфонним* [1] інсценуванням, в якому кожна перспектива, а також кожна перспективація як форма її мовної реалізації відіграє комунікативно-стратегічну роль.

Проведений аналіз висвітлює механізм конструювання простору в художньому тексті та виділяє основні принципи такого конструювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе: очерки по исторической поэтике // Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. — М.: Художеств. Лит., 1975. — 502 с.
2. Белоусов К. И. Физические и синтаксические текстовые структуры в аспекте пространственной модели текста / К. И. Белоусов // Вестник ОГУ. 2008. — № 11. — С. 31–37.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования: [монография] / Илья Романович Гальперин. — М.: Наука, 1981. — 189 с.
4. Корбут А. Ю. Текстосимметрика: [монография] / А. Ю. Корбут. — Иркутск: Изд-во Иркут. гос. пед. ун-та, 2004. — 200 с.
5. Лотман Ю. М. В школе поэтического слова. Пушкин. Лермонтов. Гоголь: [Кн. для учителя] / Юрий Михайлович Лотман. — М.: Просвещение, 1988. — 352 с.
6. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического / В. Н. Топоров. — М., 1995. — 624 с.
7. Щукина Д. А. Пространство как лингвокогнитивная категория: на материале произведений М. А. Булгакова разных жанров: автореф. дис. ... д. филол. наук: 10.02.01. — СПб, 2004. — 25 с.

8. Dietrich R. Modalität im Deutschen: Zur Theorie der relativen Modalität / Rainer Dietrich. — Opladen: Westdeutscher Verlag, 1992. — 224 S.
9. Klotz P. Das Verhältnis Text — Kontext am Beispiel von Beschreiben. Sprachliche, soziopragmatische und kulturelle Aspekte / Peter Klotz, Paul R. Portmann-Tselikas, Georg Weidacher (Hrsg.) // Kontexte und Texte: Soziokulturelle Konstellationen literarischer Handlung. — Tübingen: Narr, 2010. — 203 S.
10. Minsky M. Eine Rahmenstruktur für die Wissensrepräsentation / Dieter Münch (Hrsg.), übers. v. Dieter Münch // Kognitionswissenschaft: Grundlagen, Probleme, Perspektiven. — [2. Aufl.]. — Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2000. — S. 92–133.
11. Levinson S. C. From outer to inner space: linguistic categories and non-linguistic thinking / Jan Nuyts, Eric Pederson (Hrsg.) // Language and conceptualisation. — Cambridge: Cambridge University Press, 1999. — P. 13–45.
12. Ortner H., Sitta H. Was ist der Gegenstand der Sprachwissenschaft? / Angelika Linke, Hanspeter Ortner, Paul R. Portmann-Tselikas (Hrsg.) // Sprache und mehr Ansichten einer linguistischen Sprachlichen Praxis. — Tübingen: Niemeyer, 2003. — S. 3–64.
13. Sauer Christoph. Text und Ideologie. Beobachtungen zur NS-Presse im Besatzungskontext // Antos Gerd, Tietz Werner [Hrsg.]: Die Zukunft der Textlinguistik: Traditionen, Transformationen, Trends. — Tübingen: Niemeyer, 1997. — S. 127–155.
14. Vater H. Referenz-Linguistik / Heinz Vater — München: Fink Verlag, 2005. — 206 S.
15. Weidacher G. Fiktionale Texte — Fiktive Welten: Fiktionalität aus textlinguistischer Sicht / Georg Weidacher. — Tübingen: Narr, 2007. — 165 S.

Губа Л. В., аспирант

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ПРОСТРАНСТВЕННАЯ СТРУКТУРА ТЕКСТА И ЕЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ

В статье рассматривается проблематика языкового выражения пространства в повествовательном тексте, а именно – когнитивное конструирование пространственного окружения в сознании читателя в процессе декодирования языковых знаков художественного текста.

Ключевые слова: пространственная лингвистика, пространственная референция, пространство конструирования, средства вербализации, пространственные отношения в тексте, художественный текст.

Huba L. V., postgraduate student

Taras Shevchenko national university of Kyiv, Kyiv

THE SPATIAL STRUCTURE OF THE TEXT AND ITS COMPONENTS

The article examines the problems of the linguistic expression of space in a narrative text and namely the cognitive creation of the space environment in the reader's mind during the decoding process of linguistic signs in a literary text.

Keywords: spatial linguistics, spatial reference, space creation, means of verbalization, spatial relationships in the text, literary text.